

MANSÛR ET-TABELÂVÎ, HAYATI, ESERLERİ VE “NAZMÛ’L-İSTİÂRE” ADLI MANZÛMESİ

Doç. Dr. Ali BULUT*

Özet: İslâm âlimleri ilk devirlerden itibaren öğrencilere ilimlerin öğretimini kolaylaştırmak için birçok yöntem kullanmışlardır. Bunlardan birisi de herhangi bir ilim dalına ait temel kuralların nazma dönüştürülmesi yolu olmuştur. Bu şekilde öğrencilerin nazmı ezberleyerek dersin temel konularını öğrenmesi amaçlanmıştır. Bu tür manzûmelerden birisi de, Mısırlı âlim Tabelâvî’nin “Nazmü’l-istiâre” adlı eseridir. Makale, manzûm eserlerle ilgili bir girişin ardından dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Tabelâvî’nin hayatı, ikinci bölümde de eserleri sunulmuştur. “Nazmü’l-istiâre” ve şerhleriyle ilgili bilgilerin aktarıldığı üçüncü bölümden sonra, eserin edisyon kritiğinin verildiği son bölüm yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mansûr, Tabelâvî, istiâre, manzûme.

MANSÛR AL-TABALÂVÎ, HIS LIFE, WORKS AND HIS POETRY “NAZM AL-ISTIÂRA”

Abstract: The muslim scholars, beginning from early ages, used many methods to facilitate teaching students sciences. One of these methods was to turn the basic rules of a branche of the sciences into poetry. In this way, it is aimed that students learn the main arguments by memorising the verses. One of these verses is the work of Egyptian scholar Tabalâvî named “Nazm al-istiâra”. The article consists of four sections, after an introduction that deals with the poetic Works. The first section deals with the life of Tabalâvî, the second section examines his Works. The third section deals with “Nazm al-istiâra” and its commentaries. The fourth section takes up the critical edition of “Nazm al-istiâra”.

Keywords: Mansûr, Tabalâvî, metaphor, poetry.

* Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, ali.bulut@marmara.edu.tr, alibulut55@gmail.com.

Giriş

İslâm âlimleri ilk devirlerden itibaren öğrencilere ilimlerin öğretimini kolaylaştırmak için birçok yöntem kullanmışlardır. Bunlardan biri muhtasar eserler telif edilmesidir. Bu yolla herhangi bir ilim dalına ait temel kuralların, ana hatlarıyla öğrenciye ezberletilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla nahiv, fıkıh, hadis vb. birçok ilim dalında muhtasar eserler telif edilmiştir. Diğer bir yöntem ise herhangi bir ilim dalına ait temel kuralların nazma dönüştürülmesidir. Bu şekilde öğrencilerin nazmı ezberleyerek dersin temel konularını öğrenmesi amaçlanmıştır. Bu yöntem de birçok ilim dalında görülmektedir. Bunda ise iki yol takip edilmiştir. Birincisinde belirli bir metin nazma çevrilmiştir. Zeynüddin el-İrâkî'nin (ö. 806/1404) hadis usulüne dair İbn Salâh'ın Mukaddime'sini nazma çevirdiği *Elfiyetü'l-İrâkî* ve Ebu'l-Kâsım Şemseddin Muhammed b. Ebî Bekr el-Leysî es-Semerkandî (ö. 888/1483)'nin *Risâletü'l-istiâre (Ferâidü'l-fevâid)* adlı eseri üzerine yazılan manzûmeler bu gruba dâhil eserlerdir.¹

İkinci yol ise herhangi bir esere bağlı kalmaksızın yazılan manzûmelerdir. İbn Mâlik'in (ö. 672/1274) Arap gramerine dair *el-Elfiye*'si ile bu makalenin konusunu teşkil eden, Mısırlı âlim Tabelâvî'nin *Nazmü'l-İstiâre* isimli çalışması bu türden eserler olup herhangi bir eserden bağımsız olarak telif edilmiştir.

1. Tabelâvî'nin Hayatı

1.1. Adı, Künyesi ve Lakabı

Tam adı Ebu'-Sa'd Zeyneddîn Mansûr b. Ebi'n-Nasr b. Muhammed et-Tabelâvî eş-Şâfî'dir. Künyesi Ebu's-Sa'd, lakabı ise Zeyneddîn'dir. Mısırlı meşhur âlim Nâsiruddîn Muhammed b. Sâlim et-Tabelâvî (ö. 966/1559)'nin kız tarafından torunudur.² Bu sebeple Sibtu't-Tabelâvî, Sibtu'n-Nâsır, Sibtu Nâsiruddîn adlarıyla da meşhur olmuştur. Tabelâvî nisbesi Mısır'ın Menûfiyye şehrinin Tabeliyye köyünden gelmektedir.³ Muhibbî (ö. 1111/1700) Tabelâvî'yi “el-âlimü'l-muhakkik, hâtimetü'l-

¹ Ümit Karaver, *Kara Saîd (ö. 1026/1617) 'in Şerhu Risâleti'l-İstiâre Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 45.

² Mansûr et-Tabelâvî, *Şerhu Nazmi'l-istiârât*, Mektebetü Câmîati'l-Melik Suûd, no. 2451, vr. 30.

³ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, nşr. Heyet, Dâru'l-hidâye, ts., XXXVI, 430 (Tabele mad.); Tabelâvî, *Şerhu Nazmi'l-istiârât*, vr. 30; Abbâs b. Muhammed b. Ahmed b. es-Seyyid Rıdvân el-Medenî eş-Şâfî, *Muhtasaru Fethi Rabbi'l-erbâb bimâ ühmile fî Lübbi'l-lübâb min vâcibi'l-ensâb*, Mısır 1345/1926, s. 36; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatta'l-asri'l-hâzir*, Müessesetü Nuveyhizi's-Sekâfiyye, Beyrut 1409/1988, II, 688.

fukahâ, rihletü't-tullâb, bakiyyetü's-selef" gibi lakaplarla zikretmektedir.⁴

1.2. Doğumu ve Tahsil Hayatı

Tabelâvî, İslâm dünyasının en önemli ilim merkezlerinden birisi olan Kahire'de doğmuştur. Ulaştığımız kaynaklarda, doğum tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Tahsil hayatı da yine Kahire'de geçmiştir. Muhibbî (ö. 1111/1699)'ye göre Tabelâvî tefsir, fıkıh, hadis, nahiv, sarf, belâgat, kelam ve mantık başta olmak üzere hemen hemen her ilim dalında geniş bilgiye sahipti. Bu ilimlerin çoğunda eser telif etmiş olması da bunun en büyük delilidir. Bunun yanında Kur'ân-ı Kerîm'i de farklı kıraatlerle ezberledi. Kur'ân kıraatlerini reisülkurrâ olan dedesi Muhammed b. Sâlim et-Tabelâvî'den de okumuştur.⁵

1.3. Hocaları

Fıkıh ilmini Şemseddîn er-Remlî (ö. 1004/1596)'den, Arapça'yı Ebu'n-Nasr b. Nâsiruddîn et-Tabelâvî'den, aklî ilimleri Şihâbeddîn Ahmed b. Kâsım el-Abbâdî (994/1585)'den okudu. Ayrıca Suyûtî (ö. 911/1505)'nin talebelerinden İbrahim b. Abdurrahman el-Alkamî (ö. 911/1505'den sonra)'den ders aldı. Abbâdî'den sonra onun bütün öğrencileri Tabelâvî'nin derslerine devam etmiştir.⁶

1.4. Talebeleri

Onun başlıca öğrencileri Şemseddîn Muhammed b. Ahmed eş-Şevberî el-Mısırî (ö. 1069/1659), Burhâneddîn İbrahim b. Muhammed b. İsa el-Mısırî eş-Şâfiî el-Meymûnî (ö. 1079/1669), Şihâbüddevhilî Ahmed b. Ahmed el-Mısırî eş-Şâfiî (ö. 1055/1645) ve Ebû Yahyâ Zekeriyya b. İbrahim el-Maarrî el-Makdisî el-Hanefî (ö. 1035/1625)'dir.⁷

1.5. Vefatı

Tabelâvî'nin, Kahire'de 14 Zilhicce Cumartesi günü 1014 (22 Nisan 1606)'de vefat etmiştir.⁸

⁴ Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbiddin ed-Dımaşkî el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, Dâru Sadır, Beyrut ts, IV, 428.

⁵ Muhibbî, *a.g.e.*, IV, 428; Adem Ergül, *Mansûr Sibtü Nâsiruddîn et-Tablâvî'nin Hayatı ve Âyetü'l-Kürsî Tefsirinin Tahkiki*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991, s. 9-10.

⁶ Muhibbî, *a.g.e.*, IV, 428.

⁷ Muhibbî, *a.g.e.*, IV, 428.

⁸ Muhibbî, *a.g.e.*, IV, 428; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, İstanbul 1951, II, 475; el-A'lâm, VII, 300; Brockelmann, *GAL*, II, 419; a.mlf., *Suppl.* II, 443.

2. Eserleri

Tabelâvî'nin Arap dili, fıkıh, hadis ve tefsirle ilgili 20 civarında kitabı vardır. Bunlardan bir kısmı neşredilmiş, çoğu ise el yazma halinde kütüphanelerde bulunmaktadır.⁹

2.1. Arap dili:

1. *Manzûme fi'l-istiâre*: Bu kasîde üçüncü başlıkta ele alınacaktır.

2. *Şerhu'l-Nazmi'l-istiârât*: Bu eserden de üçüncü başlıkta bahsedilecektir.

3. *Tâliu's-Sa'd (Şerh alâ Şerhi'l-İzzî fi't-tasrîf li't-Teftâzânî)*: Eser, Zencânî (ö. 655/1257)'nin sarf ilmiyle ilgili *el-İzzî* isimli eserine Teftâzânî (ö. 793/1390)'nin yazdığı şerhin şerhidir. Süleymaniye Kütüphanesi (Şehit Ali Paşa no. 2575, vr. 492) ve Giresun İl Halk Kütüphanesi'nde (no. 1132, vr. 442) birer nüshası bulunmaktadır.

4. *el-Ukûdü'l-cevheriyye fi halli'l-Ezheriyye (Şerhu'l-mukaddimeti'l-Ezheriyye fi ilmi'l-Arabîyye)*: Eser Hâlid b. Abdullah el-Ezherî (ö. 905/1499)'nin *el-Mukaddimeti'l-Ezheriyye fi ilmi'l-Arabîyye* isimli Arap diliyle ilgili kitabının şerhidir. Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Fatih no. 5055, vr. 233).¹⁰

5. *Hakâiku'l-vâfiye bimâ fi şerhi'ş-Şâfiye*: Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Şehid Ali Paşa no. 2745, vr. 1-8).

2.2. Tefsir:

1. *es-Sirru'l-kudsî fi tefsiri âyeti'l-kürsî*: Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Amcazâde Hüseyin no. 76. vr. 45).¹¹

2. *Risâletü'l-el-müsterzâ fi tefsiri kavlihî Sübhânehû ve Teâlâ*: Velesefve yu'tike Rabbüke feterzâ. Bir nüshası Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır

⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfüzzünûn*, I, 443, 890; II, 988, 1139, 1145, 1798, 1936, 1970; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, II, 475; a.mlf., *İzâhu'l-meknûn*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1413/1992, IV, 721; Serkis, *Mu'cemü'l-matbûât*, Matbaatü Serkis, Mısır 1346/1928, II, 2040; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, Mektebetü'l-müsennâ – Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts., I, 45; XIII, 15; Zirikli, a.g.e., VII, 300; Brockelmann, *GAL*, II, 419; *Suppl.* II, 443; Ergül, a.g.e., s. 12-16.

¹⁰ Eser üzerine Abdullah b. Uveykil es-Sülemî tarafından *el-Ukûdü'l-cevheriyye fi halli'l-Ezheriyye li'ş-Şeyh Mansûr et-Tabelâvî (h. 1014) dirâse ve tahkik* adlı bir doktora çalışması yapılmıştır (Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Riyad 1417).

¹¹ Eser üzerine Adem Ergül tarafından, *Mansûr Sibtu Nâsiruddîn et-Tablâvî'nin Hayatı ve Âyetü'l-Kürsî Tefsirinin Tahkiki* adıyla yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991).

(Hüdâî Bölümü no. 82, vr. 99-116).

3. *Menhecü't-teysîr ilâ ilmi't-tefsîr*. Suyûtî bir talebenin bilmesi gereken 14 ilim dalını içeren en-Nükâye isimli bir risâle yazmış, bunu Abdürraûf ez-Zemzemî (ö. 885/1480) *Nazmü ilmi't-tefsîr* adıyla nazma çekmiştir. Tabelâvî de bu nazmı şerh etmiştir.¹² Bir nüshası Rusya Saint Petersburg'da bulunmaktadır (Aziatskiî muzei - no. 944).¹³

4. *Şerhu's-sudûr bi-tefsîri* “(وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ) *Velekad ketebnâ fi'z-Zebûr*”: Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi no. 3777, vr. 52-67) bir nüshası bulunmaktadır.

5. *eş-Şem'atü'l-muziyye bi-neşri kırââtî's-sab'ati'l-merziyye*.¹⁴

6. *Fevâid ale'l-besmele ve'l-hamdele*: Kaynaklarda bu eseri zikredilmemektedir. Ancak Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (Hüdâî Efendi, no. 82, vr. 116-132). Son kısmı noksan olan eserde es-Sirru'l-kudsî isimli risâlesine atıfta bulunulması da onun Tabelâvî'ye âidiyetini güçlendirmektedir (vr. 123-a).

7. *Tuhfetü'l-yekzân fi leyleti'n-nisfi min Şa'bân*: Bu eserin nüshaları Beyazıt Devlet Kütüphanesi (Beyazıt no. 1568, vr. 64), Süleymaniye Kütüphanesi (Antalya Tekelioğlu Halk Kütüphanesi no. 86, vr. 62; Bağdatlı Vehbi Efendi no. 2000. vr. 176-178; Mihrişah Sultan no. 163, vr. 95; Reşid Efendi no. 124, vr. 72; Şehid Ali Paşa no. 1508, vr. 1-87) ve Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde (no. 45 Hk 2919, vr. 65). Müellif eserinde Duhan sûresinin ilk âyetleri ve hadis-i şeriflerle Berat gecesini anlatır.

8. *Hidâyetü'l-kârî*: Bu eserini Bağdatlı İsmail Paşa zikreder.¹⁵

2.3. Akaid:

1. *Siyânetü'l-akâid (Nazmü'l-Akâidi'n-Nesefiyye)*: Eser, adından da anlaşılacağı üzere *el-Akâidü'n-Nesefiyye*'nin nazma çekilmiş halidir. El yazma nüshaları şu kütüphanelerde bulunmaktadır:

- Köprülü Kütüphanesi (Fazıl Ahmet Paşa, no. 1593, vr. 125-129).

¹² Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II, 1970.

¹³ Brockelmann, *Suppl.* II, 443.

¹⁴ Bu eser, önce Ali Seyyid Ahmed Ca'fer tarafından (Mektebetü'r-rüşd, I-II, Riyad 1423/2003), daha sonra Abdurrahman İbrahim Bedr tarafından (Dâru's-sahâbe li't-türâs, Tanta 1427/2006) neşredilmiştir.

¹⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn*, IV, 721.

- Süleymaniye Kütüphanesi (Reisülküttab no. 1172, vr. 21-23).
- Milli Kütüphane (no. A001217-02, vr. 13; 1218/2).
- Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi (no. 21 Hk 716/2, vr. 74-79).

2. *Matlau büdüri'l-fevâid ve menbeu cevâhiri'l-ferâid (Hâşiye alâ Şerhi Akâidi'n-Neseft li't-Teftâzânî)*: Teftâzânî'nin şerhine yazdığı haşiyedir.¹⁶

2.4. Fıkıh:

1. *Hâşiye alâ şerhi'l-minhâc*: Nevevî (ö. 676/1277)'nin Şâfi fikhına dair *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eserine Celâleddîn el-Mahallî (ö.864/1459) tarafından yapılmış şerhin hâşiyesidir. Bir nüshası Mekke'de bulunmaktadır (Mektebetü Mekke el-Mükerrema, no. 63, fikh Şâfi 16).

2. *Feyzu'l-cevâd bi'l-keâm alâ ümmehâti'l-evlâd mine'l-Minhâc*: Bir nüshası Kahire'de bulunmaktadır (Mektebetü'l-Ezheriyye, no. 2602, Cevherî 41912).

3. *Tecridü Hâşiyeti İbn Kâsım ale't-Tuhfe libni Hacer*: İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567)'nin Şâfi fikhına dair *Tuhfetu'l-muhtac bi-Şerhi'l-Minhac* isimli eserine, hocası Ahmed b. Kâsım el-Abbâdî'nin telif ettiği Hâşiye üzerine yapılmış çalışmadır.¹⁷

4. *el-Ecvibe ale'l-es'ileti'l-fikhiyye*: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi no. 1599, vr. 200-218.

2.5. Hadis:

1. *Nazmü Elfiyeti'l-İrâkî*: Zeynüddîn el-İrâkî (ö. 806/1404)'nin hadis usulüyle ilgili eserini nazma çekmiştir. Bir nüshası İskenderiye'de (Mektebetü'l-belediyye, fûnân no. 5/198) bulunmaktadır.

2. *Nazmü Nuhbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser li'bni Hacer*: İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448)'nin *Nuhbetü'l-fiker* adlı hadis usulüne dair eserinin nazma çekilmiş halidir. Bir nüshasının İskenderiye Fihrisü'l-fünûni'l-münevvea no. 198'de olduğu zikredilmektedir.¹⁸

3. *Nazmü Mukaddimeti İbn Salah*.¹⁹

¹⁶ Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II, 1145; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 475.

¹⁷ Muhibbî, *a.g.e.*, IV, 428.

¹⁸ Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, *İbn Hacer el-Askalânî musannefâtüh ve dirâse fî menhecih ve mevâridih fî kitâbihi'l-İsâbe*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1417/1997, I, 180; İmâd Ali Cum'a, *el-Mektebetü'l-İslâmiyye*, Silsiletü't-türâsi'l-Arabî el-İslâmî 1424/2003, s. 61.

¹⁹ Zeynüddîn el-İrâkî, *Şerhu (et-Tebşira ve't-tezkira – Elfiyeti'l-İrâkî)*, nşr. Abdüllatîf el-Hümeym

2.6. Âdâb:

Husnü'l-vefâ bi-ziyâratı'l-Mustafâ: Bir nüshası Berlin Kraliyet Kütüphanesi no. 2593'de bulunmaktadır.²⁰

3. Nazmü'l-istiâre

Eser *Nazmü'l-istiâre*, *Nazmü'l-istiârât*, *Manzûme fi'l-mecâz ve'l-istiâre*, *Manzûme fi'l-istiâre*, gibi isimler verilmiştir. Hem Türkiye'de hem de yurt dışında birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Eser Osmanlı döneminde hem İstanbul hem de Mısır'da basılmıştır.

A. Matbû nüshaları

a. İlki Matbaa-i Amire'de (İstanbul 1265, s. 16-19) basılmıştır. Bu baskının nüshaları aşağıdaki kütüphanelerde bulunmaktadır:

1. Süleymaniye Kütüphanesi (Kasidecizâde no. 555).
2. Süleymaniye Kütüphanesi (Nafiz Paşa no. 1369).
3. Süleymaniye Kütüphanesi (Mehmed Ağa Camii no. 161).
4. Süleymaniye Kütüphanesi (H. Hayri Ab. Efendi no. 29).
5. Millet Kütüphanesi (Ali Emiri Arabi, no. 4077).

b. İkincisi ise Müzellefzâde Rıza Efendi Matbaası'ndadır (İstanbul 1276, s. 66-69). Bu baskı da şu kütüphanelerde bulunmaktadır:

1. Millet Kütüphanesi (Ali Emiri Arabi, no. 3518, 3519, 3520, 3521).
2. Süleymaniye Kütüphanesi (Pertevniyal no. 562)
3. Süleymaniye Kütüphanesi (Hacı Mahmud Efendi no. 5870).
4. Beyazıt Devlet Kütüphanesi (Veliyyüddin Efendi, no. 3416).
5. Atıf Efendi Kütüphanesi (Atıf Efendi Eki no. 360).

c. 1302 tarihli Mısır baskısı ise Millet Kütüphanesi'nde (Ali Emiri Arabi, no. 4412'de s. 149-151) bulunmaktadır.

– Mahir Yasin Fahl, *Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye*, Beyrut 1423 / 2002, I, 20.

²⁰ Brockelmann, Suppl., II, 443.

B. Yazma nüshaları:

Eserin yazma nüshaları hem Türkiye hem de yurt dışında birçok kütüphanede bulunmaktadır.

a. Türkiye’de bulunanlar:

1. Süleymaniye Kütüphanesi (Bağdatlı Vehbi Efendi no. 2142, vr. 140-142).
2. Süleymaniye Kütüphanesi (Damat İbrahim no. 1047, vr. 46-48).
3. Süleymaniye Kütüphanesi (Esat Efendi no. 3693, vr. 19-21).
4. Süleymaniye Kütüphanesi (Yazma Bağışlar no. 2875/3, vr. 20-21).
5. Erzurum İl Halk Kütüphanesi (no. 25 Hk 2381/2, vr. 6-8).
6. Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi (Milli Kütüphane no. 06 Hk 4512/6, vr. 86-88).

b. Yurt dışında bulunanlar:

1. El-Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire, no. (Mecâmi 1131), 53503 (Mecâmi 1132) 35304.
2. Mektebetü'l-Hâlidiyye, Kudüs, (no. 1523-862, vr. 3).
3. Merkezü'l-Melik Faysal li'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, Riyad, (no. 2169-26).
4. Merkezü'l-Melik Faysal li'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, Riyad, (no. 7604-7).
5. El-Mektebetü'l-merkeziyye, Riyad, (no. 4135-1390).
6. El-Mektebetü'l-merkeziyye, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Riyad, (no. 2232).
7. El-Mektebetü'l-Ahmediyye, Câmîu'z-Zeytûn, Tunus, (no. 5691).
8. Berlin Kraliyet Kütüphanesi (no. 7317, 7318).

C. Şerhleri:

Nazmü'l-istiâre'yi Tabelâvî önce kendisi *Şerhu Nazmi'l-istiâre* adıyla şerhetmiş, daha sonra ikinci bir şerh de Hüseyin b. Muhammed İbnü'd-Deyrî tarafından *Şerhu Manzûmeti'l-Tabelâvî fi'l-istiârât* adıyla yapılmıştır. İbnü'd-Deyrî'ye ait şerhin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Bağdatlı Vehbi Efendi no.

2142, vr. 131-140) bulunmaktadır. Tabelâvî'nin kendine ait şerhin nüshaları şu kütüphanelerde bulunmaktadır:

1. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi (Milli Kütüphane no. 06 Hk 3108, vr. 68).
2. Giresun İl Halk Kütüphanesi (no. 1200, vr. 54).
3. Manisa İlk Halk Kütüphanesi (Akhisar Zeynelzade Koleksiyon, no. 45 Ak Ze 713/5, vr. 133-168).
4. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi (37 Hk 1350/19, vr. 210-260).
5. Mektebetü Câmîati'l-Melik Suûd (no. 3451, vr. 50).
6. Merkezü'l-Melik Faysal li'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, Riyad, (no. 8097-4).
7. Merkezü'l-bahsi'l-ilmî ve ihyâi't-türâsi'l-İslâmî, Mekke, (no. 24).
8. El-Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire, no. 1775, Arûsî, 42507, (2126) 53473.

4. Nazmü'l-istiâre metni

نظم الاستعارة⁽²¹⁾

بسم الله الرحمن الرحيم

مَنْصُورُ الرَّاجِي الْجِنَانَ الثَّوَابِي	1- يَقُولُ سِبْطُ النَّاصِرِ ⁽²²⁾ الطَّبَّلَاوِي
لِكَامِلِ النَّيَّانِ وَالتَّحْقِيقِ	2- الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى التَّوْفِيقِ
عَلَى النَّبِيِّ الْمَبْدِ الْخِتَامِ	3- وَأَفْضَلِ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ
هَذَا وَقَدْ نَظَّمْتُ الْإِسْتِعَارَةَ	4- وَالْأَلِ وَالصَّحْبِ ذَوِي الْخَفَارَةِ ⁽²³⁾
فِي هَذِهِ الْأَبْيَاتِ فَاحْفَظْ نَظْمَهَا	5- مُلَخَّصًا أَقْسَامَهَا وَحُكْمَهَا
إِلَى الْهُدَى أَنْ الْمَجَازَ الْمُفْرَدَا	6- اعْلَمْ أَحِي لَكَ الْإِلَهَ أَرَشَدَا
فِي غَيْرِ مَعْنَى وَضَعْتَ أَيُّ تِلْكَ لَهُ	7- أَعْنِي بِذَاكَ الْكَلِمَةَ الْمُسْتَعْمَلَةَ

²¹ أشكر الدكتور شهاب الدين فرفور على مساعداته في ضبط المنظومة وتصحيحها.

²² يستعمل المؤلف كنية "سبب الناصر" نسبة إلى جده ناصر الدين محمد بن سالم الطبللاوي المتوفى سنة 966/1559.

²³ في نسختي (ب) و (م) : الفخارة؛ وفي (د) و (ش) : الخفارة. الخفارة بضم الخاء وفتحها وكسر ها بمعنى شدة الحياء والحياء الكامل. محمد بن أبي بكر بن عبدالقادر الرازي، مختار الصحاح. تحقيق: محمود خاطر، مكتبة لبنان ناشرون، بيروت 1415 هـ / 1995 م ص 196؛ الفيروزآبادي، والقاموس المحيط. تحقيق: مكتب تحقيق التراث في مؤسسة الرسالة، مؤسسة الرسالة للطباعة والنشر والتوزيع، الطبعة: الثامنة، بيروت 1426 هـ / 2005 م ص 386.

- 8- في الإصطلاح لعلاقة معاً
 9- إن كانت العلاقة المشابهة
 10- أو (26) غيرها فهو المجاز المرسل
 11- أصلية في اسم لجنس (27) قد جرت
 12- أعني به الحرف وذا اشتقاق (28)
 13- ثم الذي له استعير قد قسم إلى كلام
 14- أو بنوهم فتحقيقه
 15- والثالث الذي به احتمال
 16- فتارة يوجد ما يلائم
 17- فهذه مطلقاً نسمي
 18- وذلك إما أن يكون قد وجد
 19- فذات ترشيح هي الأولى (30) وقد
 20- وذات تجريد تسمى الثانية
 21- والأبلغ الترشيح واعتباره
 22- وجاز في الترشيح أن يبقى على
 23- والقصد من هذا التقوي بما وأن يكون مستعاراً مما
 24- يلائم الذي به قد شبها
 25- يحتمل (31) الوجهين قوله علأ
 26- ومثله في ذلك التجريد
 فصل في المجاز المركب
 27- مركب المجاز مثل المفرد
 فربنة معها الحقيقي امتناعاً (24)
 فهي (25) استعارة لمعنى شابهة
 وتلك قسمان كما قد فصلوا
 وتبعية بغيره قد أتت
 والقسم هذا ليس باتفاق
 قد (29) بتحقيق ويسم
 ذلك وهذا سم تحييليه
 والاستعارات لها أحوال
 وتارة لا يوجد الملائم
 نحو رأيت أسداً مع يرمي
 في المستعار منه أو له يرذ
 جاء رأيت أسداً له ليد
 وهي بلاغة لتين تالية
 آخر لتجريد عن استعاره
 حقيقة والاستعارة تلا
 أعني لما يلائم المشبهها
 واعتصموا بل المجاز المرسلأ
 لا مطلق بل حسب (32) التقيد

24 في (م): اسفها.

25 في (م): فهو.

26 في (م): أم.

27 في (د) اسم جنس و(م) : اسم الجنس. وهذا غير مناسب للوزن.

28 في (م) : انشفاق.

29 لفظ (قد) ساقط في (ب) و (ش).

30 في (م): أول.

31 في (م): تحتمل.

32 في (ب) و (د) و (ش): يجب. وفي (م): بحسب. والمناسب للوزن: حسب.

- 28- فِيهِ عَلاَقَةٌ هِيَ الْمُسَابَهَةُ فَلَا اسْتِعَارَةَ فَمَا قَدْ شَابَهَهُ
 29- وَإِنْ تَكُنْ (33) فَتِلْكَ تَمْثِيلِيَّةٌ وَهِيَ عَلَى تِلْكَ لَهَا مَرِيَّةٌ
- فَصَلِّ : فِي تَحْقِيقِ مَعْنَى الاسْتِعَارَةِ بِالْكَنَائَةِ
- 30- إِنْ وُجِدَ التَّشْبِيهُ ثُمَّ مَا ذُكِرَ مَعَهُ سِوَى مُشَبَّهِ مِمَّا أُعْتَبِرَ
 31- وَمَا مُشَبَّهٌ بِهِ خُصَّ وَجِدَ فِيهِ فَذَا اسْتِعَارَةٌ وَهِيَ تَرِدُ
 32- مَكْنِيَّةٌ بِالِاتِّفَاقِ مِنْهُمْ لَكِنَّ فِي الْمَعْنَى خِلَافًا عَنْهُمْ
 33- فَالْمُسْتَعَارُ عِنْدَمَا تَقَدَّمَ لَفْظًا (34) مُشَبَّهٌ بِهِ يَجْرِي لِمَا
 34- شُبِّهَ (35) فِي النَّفْسِ لَهُ أَشْبِرًا بِذِكْرِ لَازِمٍ وَلَوْ تَغْيِيرًا
 35- فِي النَّظْمِ وَالْمُخْتَارُ فِي الْإِنْصَافِ هَذَا عَلَيْهِ صَاحِبُ الْكَشَافِ (36)
 36- وَقِيلَ تَشْبِيهُهُ بِنَفْسِ مُضْمَرٍ وَهُوَ عَنِ الْخَطِيبِ فِيمَا (37) يُذَكِّرُ
 37- وَيَعْضُهُمْ كَلَامُهُ قَدْ أَشْعَرَ بِأَنَّهُ الْمُسَبَّهُ الَّذِي جَرَى
 38- فِيمَا بِهِ شُبِّهَ بِأَدْعَاءٍ عَيْيِيَّةٌ (38) وَالْإِسْمُ ذُو خَفَاءٍ
 39- وَجَارَ فِي الْكَلَامِ أَنْ يَجْتَمِعَا مَكْنِيَّةٌ وَذَاتُ تَصْرِيحٍ مَعَا
 فَصَلِّ: فِي تَحْقِيقِ قَرْبِنَةِ الْإِسْتِعَارَةِ الْمَكْنِيَّةِ وَمَا مَعَهَا
- 40- إِنْ الَّذِي أُعْطِنَتْهُ الْمُسَبَّهَاتُ مِمَّا يَخُصُّ مَا بِهِ قَدْ شُبِّهَا
 41- مُسْتَعْمَلٌ فِيمَا لَهُ قَدْ وُضِعَا وَفِي ثُبُوتِهِ مَجَازٌ وَقَعَا
 42- وَذَاتُ تَحْيِيلٍ فَسَمِّيَتْهَا (39) وَلَيْسَ لِلْمَكْنِيَّةِ انْفِكَالٌ عَنْهَا
 43- وَجَارَ عِنْدَ صَاحِبِ الْكَشَافِ (40) أَنْ تَكُونَ تَحْقِيقِيَّةً وَمِثْلُنْ
 44- بِأَيَّةِ الَّذِينَ يَنْقُضُونَا وَتَمَّ غَيْرَ ذَلِكَ يَنْقُلُونَا

33 في (ب): يكن.

34 في (م): لفظه.

35 في (م): يشبه.

36 الزمخشري، الكشاف عن حقائق غوامض التنزيل، دار الكتاب العربي، بيروت 1407، ج 1 ص 119. ونص الكشاف: فان قلت: من أين ساغ استعمال النقص في إبطال العهد؟ قلت: من حيث تسميتهم العهد بالحبلى على سبيل الاستعارة، لما فيه من ثبات الوصلة بين المتعاهدين. ومنه قول ابن التيهان في بيعة العقبة: يا رسول الله، إن بيننا وبين القوم حبلا ونحن قاطعوها، فنخشى - إن الله عز وجل أعزك وأظهرك - أن ترجع إلى قومك».

37 في (ب) و (د): فيها.

38 في (د) و (م): عيئه.

39 في (ب) و (د): سميتها. والمناسب للوزن: فقد سميتها.

40 الزمخشري، الكشاف، ج 1 ص 119.

- 45- وَأَخْبِيرَ فِي قَرِينَةِ الْمَكْنِيَّةِ
 إِذَا انْتَفَى التَّابِعَ (41) بِالْكَلْبِيَّةِ
 46- أَي تَابِعٌ يُشْبِهُ مَا قَدْ رَدِفَا
 لِمَا بِهِ شُبُهَةٌ (42) أَنْ يَنْصِفَا
 47- بَأَنَّهُ بَاقٍ عَلَى الْحَقِيقَةِ
 وَفِيهِ بَحْثٌ لَا نَرَى تَحْقِيقَهُ
 48- وَكَانَ فِي الْإِتْبَاتِ تَخْبِيلِيَّةً
 مِثْلَهُ مَخَالِبُ الْمَنِّيَّةِ
 49- وَإِنْ يَجِي (43) فَذَلِكَ مُسْتَعَارٌ
 لِذَلِكَ التَّابِعِ وَالْمَدَارُ
 50- هُنَا عَلَى طَرِيقَةِ التَّصْرِيحِ
 هَذَا وَأَيْضاً سَمَّ بِالتَّرْشِيحِ
 51- مَا زَادَ فِي الْقَرِينَةِ الْمَكْنِيَّةِ
 مِنَ الْمُلَانِمَاتِ لِلْقَضِيَّةِ (44)
 52- وَجَارَ جَعَلُهُ لِتَخْبِيلِيَّةِ
 مُرْشِحاً كَذَا لِتَحْقِيقِيَّةِ
 53- هَذَا خِتَامٌ مَا قَصَدْنَا نَظْمَهُ
 وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلِي النِّعْمَةِ

Değerlendirme ve sonuç

Tabelâvî'nin bu manzûmesi 53 beyitten oluşmakta olup istiâre ve kısımlarını ele almaktadır. Diğer manzûm ilmî eserlerde olduğu gibi burada da altı defa *müstef'ilün* vezni kullanılmıştır. Ancak ilk beyitte olduğu gibi zaman zaman *müstef'ilün müstef'ilün mef'ûlün*, *müstef'ilün müstef'ilün mef'ûlün* vezni de kullanılmıştır.

Tabelâvî, salâtü selâmla başladığı bu manzûmesinde önce mecâzın tarifini yapmıştır (6.-8. beyitler). Asıl anlamının dışında kullanılan kelimedeki alâka benzerlik ise istiâre, benzerlik değilse buna da “**mecâz-ı mürsel**” denir (9-10. beyitler). Bundan sonra istiârenin kısımlarına geçmiştir. Önce “**istiâre-i asliyye ve tebeyyeyi**” zikretmiştir (11-12. beyitler). Akabinde istiârenin başka bir taksimine geçmiştir. Burada ise istiâreyi “**tahkikiyye, tahyiliyye ve muhtemile**” şeklinde üçe ayırmıştır (13-15. beyitler). Bundan sonra istiârenin mutlak, muraşşah ve mücerred şeklindeki diğer üçlü taksimini vermiştir (16-26. beyitler). 30-39. beyitlerde ise istiâre-i mekniyye ve tasrîhiyyeden bahsetmiştir. 40-53. beyitlerde ise istiâre-i mekniyyedeki karîneyi ele almıştır. Tabelâvî'nin bu manzûmede, bazı belâğat kitaplarında zikredilen istiâre-i inâdiyye ve istiâre-i vifâkiyye gibi istiâre çeşitlerinden bahsetmediği görülmektedir.

Manzûmede ismini zikrettiği tek âlim, belâğat ilminin gelişmesinde önemli bir

41 في (م): المانع.

42 في (ب) و (د) و (م): يشبهه.

43 في (م): تجي. والأصح: «يجي» يعني «وإن يجي التابع» كما جاء في نسخة (ش). ص 97.

44 في (م): اللفظية. والمقصود من «القضية»: لقضية السباق.

yeri bulunan büyük müfessir ve belâğat âlimi Zemahşerî (ö. 538/1144)'dir. Onun *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl* adlı tefsiri belâğat ilminin gelişimi sürecinde önemli bir yer işgal etmektedir. O, tefsirinde Cürcânî'nin *Delâilu'l-Î'câz* ve *Esrâru'l-Belâga* adlı eserlerini esas alarak belagatle ilgili konuları tefsire uygulamıştır. Onun bu tefsiri belagat âlimlerinin en önemli kaynakları arasında yerini almıştır. Tabelâvî de, Sâhibü'l-Keşşâf adıyla iki yerde Zemahşerî'nin görüşünü aktarmıştır.

Tabelâvî'nin, araştırmacıların hizmetine sunduğumuz bu manzûmesinin dışında, el yazma halinde bulunan daha birçok eseri bulunmakta ve neşredilmeyi beklemektedir.

Kaynaklar

Abbâs b. Muhammed b. Ahmed b. es-Seyyid Rıdvân el-Medenî eş-Şâfiî, Muh-tasaru Fethi Rabbi'l-erbâb bimâ ühmile fî Lübbi'l-lübâb min vâcibi'l-ensâb, Mısır 1345/1926.

Adem Ergül, Mansûr Sibtu Nâsiruddîn et-Tablâvî'nin Hayatı ve Âyetü'l-Kürsî Tefsirinin Tahkiki, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.

Âdil Nüveyhiz, Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatta'l-asri'l-hâzır, Mü-essesetü Nuveyhizi's-Sekâfiyye, Beyrut 1409/1988.

Bağdatlı İsmail Paşa, Hediye-tü'l-ârifin, I-II, İstanbul 1951.

_____, İzâhu'l-meknûn, Dâru'l-kütübi'l-ilmiiyye, I-VI, Beyrut 1413/1992.

Brockelmann, GAL, Supplement 5/2.

Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsü'l-muhît, nşr. Mektebü tahkiki't-türâs fî müesseseti'r-risâle, Müessesetü'r-risâle li't-tibâa ve'n-neşr ve't-tevzî', Beyrut 1426/2005.

İmâd Ali Cum'a, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Silsiletü't-türâsi'l-Arabî el-İslâmî 1424/2003.

Katip Çelebi, Keşfüzzünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn, Mektebetü'l-müsennâ, I-II, Bağdat 1941.

Kehhâle, Mu'cemü'l-müellifin, Mektebetü'l-müsennâ – Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, I-XIII, Beyrut, ts.

Mansûr et-Tabelâvî, Şerhu Nazmi'l-istiârât, Mektebetü Câmîati'l-Melik Suûd,

no. 2451, vr. 30.

Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülkâdir er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, nşr. Mahmûd Hâtır, Mektebetü Lübnân Nâşirûn, Beyrut 1415/1995.

Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbiddin ed-Dımaşkî el-Muhibbî, Hulâsatü'l-eser, Dâru Sadır, Beyrut ts, I, 45, 173; II, 172; IV, 428.

Serkîs, Mu'cemü'l-matbûât, Matbaatü Serkîs, I-II, Mısır 1346/1928.

Şâkir Mahmûd Abdülmün'im, İbn Hacer el-Askalânî musannefâtüh ve dirâse fî menhecih ve mevâridih fî kitâbihi'l-İsâbe, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1417/1997.

Ümit Karaver, Kara Saîd (ö. 1026/1617)'in Şerhu Risâleti'l-İstiâre Adlı Eserinin Edisyon Kritiği, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

Zebîdî, Tâcü'l-arûs, nşr. Heyet, Dâru'l-hidâye, ts., I-XL (Tabele mad.).

Zemahşerî, el-Keşşâf, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1407.

Zeynüddîn el-İrâkî, Şerhu (et-Tebşira ve't-tezkira - Elfiyeti'l-İrâkî), nşr. Abdüllatîf el-Hemim, Mahir Yasin Fahl, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, I-II, Beyrut 1423 / 2002.

Ziriklî, el-A'lâm, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, XV. Baskı, yy. 2002.